

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи номзадии Раҳимов Шодмон Давлатович дар мавзуи “Самаранокии истифодаи нуриҳои минералӣ дар кишти навъҳои пиёзи барвақтӣ дар водии Вахш”, барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.01.09 - сабзавотпарварӣ. ш. Душанбе, 2025с.

Диссертатсияи Раҳимов Шодмон Давлатович дар мавзуи “Самаранокии истифодаи нуриҳои минералӣ дар кишти навъҳои пиёзи барвақтӣ дар водии Вахш”, дар шароити ҷануби ҷумҳурӣ, ноҳияи Ҷайхуни вилояти Хатлон, дар баландии 329 метр аз сатҳи баҳр дар хокҳои хокистарранги равшан дар минтақаи асосии ҳосили пиёзи барвақтӣ гузаронида шудааст. Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсияи мазкур ба ҳалли масъалаҳои соҳаи сабзавоткорӣ бахшида шуда, ба шиносномаи ихтисоси 06.01.09- Сабзавотпарварӣ мутобиқат менамояд.

Мубрамии мавзуи тадқиқот. Сабзавоткорӣ дар Тоҷикистон яке аз соҳаҳои муҳими комплекси агросаноатӣ ба шумор рафта, таърихи тӯлонӣ ва дар таъмини ҳалли масъалаҳои озуқаворӣ мамлакат саҳми арзанда дорад. Дар соҳаи сабзавотпарварӣ зироати пиёзи беҳӣ мавқеи асосӣ дошта, ҳосили онро аҳоли тамоми сол истеъмол мекунад.

Аз таҳлили ҳолати парвариши ҳосили пиёзи беҳӣ дар минтақаҳои гуногуни мамлакат бармеояд, ки дар шароити водигии Ҷумҳурии Тоҷикистон захираҳои ваъсеи истифоданашуда, аз ҷумла истифодаи меъёру таносуби моддаҳои ғизоии минералӣ метавонад ҳосилнокӣ ва сифати маҳсулотро баланд бардорад. Талаботи зироати пиёз ба нуриҳои нитрогенӣ, фосфорӣ ва калийгӣ ниҳоят баланд буда, меъёри илман асосноки онҳо самараи иқтисодиро дар соҳа таъмин менамояд. Пиёзи беҳӣ потенциали ҳосилнокии баланд дошта, дар водихо ҳосили барвақтию дерии онро парвариш намудан мувофиқи мақсад мебошад. Барои пешбурди кор олимонро зарур аст, ки навъҳои серҳосилу ба касалиҳо тобовари пиёзи беҳиро офаранд, ки муҳлати пухтарасиашон гуногун ва ба талаботи шароити ҷумҳурӣ ҷавобгу бошад ҳосилнокии дилхоҳро таъмин намоянд.

Муаллиф дар рисолааш асоснок менамояд, ки дар афзун намудани исехсоли пиёзи бехӣ кишти навъҳои иқтидори баланди ҳосилнокӣ дошта, дар самаранок истифода бурдани нуриҳо дар истехсолот нақши калидино мебозанд. Бинобар он, ҳадафи асосии рисолаи мазкур, ин самаранок истифода бурдани нуриҳои минералӣ дар кишти пиёзи барвақтӣ ва ба ин васила баланд бардоштани ҳосилнокии ин зироат, инчунин барои парвариши 2-3 ҳосил дар як сол мусоидат менамояд, равона карда шудааст.

Дарачаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуқтаҳои илмие, ки ба Ҳимоя пешниҳод мешаванд. Муаллиф тадқиқоти илмии худро бори аввал дар ноҳияи Чайхуни вилояти Хатлон дар хокҳои хокистарранги равшан нишондиҳандаҳои илман асоснокшудаи таъсири нуриҳои минералии нитрогенӣ, фосфорӣ, калийдор таъсири онҳо ба речаи сатҳи онҳо дар хок, нашъунамои растаниҳои навъҳои пиёзи зудпази беҳии «Пешпазак», «Алдоба», «Тунис» ҳосилнокӣ, сифати ҳосил ва самаранокии иқтисодии истифодаи нуриҳоро муайян намудааст. Тадқиқотҳои муаллиф дарачаи навгонии натиҷаҳо, ки дар диссертатсия дарҷ ёфтаанд, ҳисобида мешаванд.

Нуқтаҳои муҳими илмии ба Ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Тағйирёбии речаи сатҳи моддаҳои ғизоӣ ва нашъунамои растаниҳои навъҳои пиёзи «Пешпазак», «Алдоба», «Тунис» вобаста ба истифодаи меъёрҳо ва таносуби гуногуни нуриҳои минералии ба хок воридшаванда;

2. Ҳосилнокии пиёзи беҳии навъҳои омукташуда ва сифати маҳсулот вобаста аз истифодабарии нуриҳои нитрогенӣ, фосфорӣ ва калийдор;

3. Таҳлили самаранокии иқтисодии истифодабарии нуриҳои нитрогенӣ, фосфорӣ ва калийдор дар парвариши ҳосили бехпиёзи навъҳои «Пешпазак», «Алдоба» ва «Тунис» дар водии Ваҳши вилояти Хатлон.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Натиҷаҳои асосии тадқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф ҳамасола дар чаласаҳои Шӯрои олимони Институти боғу тоқпарварӣ ва сабзавоткорӣ АИКТ (дар тӯли солҳои 2018-2020) баррасӣ ва тасдиқ карда шудаанд. Унвонҷӯ назорати фенологию биометрии нашъунамои растаниҳоро

бо истифодаи дастурамали “Методика государственного сортоиспытания”, ҳосилнокӣ ва сифати ҳосили пиёз бо истифода аз дастури “Методика полевого опыта в овощеводстве и бахчеводстве” [Белик, Бондаренко], таҳлили дисперсионии нишондиҳандаҳои ҳосилнокии зироатро бо усули Б.Н. Доспехов ба роҳ мондааст. Хулоса ва пешниҳодҳо аз тадқиқотҳои илман асосноки унвонҷӯ бармеоянд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Матни асосии диссертатсия дар 146 саҳифаи компютерӣ иборат буда, аз 5 боб, хулоса, пешниҳоду тавсияҳо барои истехсолотро дар бар мегирад. Рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 157 номгӯ, аз ҷумла 6 адабиёти хориҷӣ иборат аст. Дар муқаддима аҳамияти мавзӯи тадқиқот асоснок шуда, ҳадафу вазифаҳо, объекту предмети тадқиқот, наwgонии илмӣ, аҳамияти амалии натиҷаҳои бадастовардашуда дар ҷумҳурӣ муайян шудаанд.

Дар боби якуми рисолаи диссертатсионии Раҳимов Ш.Д. маълумотҳои зарурӣ аз таҳлили адабиёти гуногуни муаллифҳои ватаниву хориҷӣ доир ба сарчашмаҳои таърихии зироати пиёзи беҳӣ дар се зербоб, аз ҷумла; зербоби якум пайдоиш ва хусусиятҳои биологии пиёзи беҳӣ, зербоби дуюм таъсири омилҳои технологияи парвариши зироат ба ҳосилнокӣ ва сифати ҳосили пиёз, зербоби сеюм аҳамияти хусусиятҳои истеъмолӣ, парҳезӣ ва табобатии пиёзи беҳӣ, таъсири истифодаи нуриҳои минералӣ дар парвариши пиёзи беҳӣ, дар ҳаҷми 28 саҳифа пешниҳод шудааст, ки онҳо фишурдаи таҳлили ин бобро пурра баён менамоянд. Вале, ба андешаи мо дар ин боб маълумоти зарурӣ оид ба саҳми олимони тоҷик доир ба даст овардан дар бораи пиёзи беҳӣ, натиҷаҳои корҳои селекционӣ ва технологияи парвариши он, аз ҷумла пиёз гирд меомад, аҳамияти онро боз равшантар ифода мекард.

Дар боби дуюми рисола унвонҷӯӣ маълумотҳои муҳимро доир ба мавод ва методикаи тадқиқот дар 5 зербоб ва 17 саҳифа гирд овардааст. Зербоби якум шароити ҷуғрофӣ ва иқлим ном дошта, маълумотҳои муфассал оид ба ҷойгиршавии минтақа, шароити обу ҳавои он дар 3 ҷадвал ва як график оварда шудааст. Зербобҳои минбаъда хусусиятҳои агрохимиявии хоки ноҳияи Ҷайхун, усулҳои гузаронидани тадқиқоти илмӣ, агротехникаи парвариши ҳосили пиёзи

тезпази бехӣ ва объектҳои тадқиқот ном доранд. Муаллиф оид ба усулҳои гузаронидани тадқиқотҳо, агротехникаи парвариши ҳосили пиёзро дар қитъаи таҷрибавӣ ва навъҳои омӯхташударо дар тадқиқот маълумотҳои дастрасшударо пешниҳод намудааст.

Дар боби сеюми диссертатсияи мазкур натиҷаҳои тадқиқоти бадастомада аз 9 зербоб, аз ҷумла: таъсири истифодаи нуриҳои минералӣ ба миқдори моддаҳои ғизоӣ дар хок, тағйирёбии речаи ғизоии нитрогенӣ, фосфорию калийгӣ дар хок вобаста ба истифодабарии нуриҳои минералӣ, нашъунамои растании навъҳои зироати пиёзи бехии тезпаз, аз таъсири нуриҳои минералии истифоданашуда, нишондиҳандаҳои фенологӣ ва биометрии растании пиёзи бехии навъҳои тезпаз, таъсири онҳо ба вазни миёнаи бехпиёз ва баромади ҳосили молӣ, вобастагии миқдори нитратҳо дар таркиби растанӣ, хусусиятҳои биохимиявии ҳосили пиёзи бехӣ, барориши моддаҳои ғизоӣ ба ҳосили биологии навъҳои пиёзи бехӣ, ҳосилнокии навъҳои зироати пиёзи бехӣ сифати молии ҳосили навъҳои пиёзи бехиро ифода менамояд. Дар ин зербобҳо муаллиф маълумотҳои арзишноки илмиро дар ҳаҷми 40 саҳифаи матни компютерӣ, 17 ҷадвал ва 3 диаграмма пешниҳод намудааст, ки аслияти кори анҷомдодашударо нишон медиҳад. Зербоби 3.7 вобастагии миқдори нитратҳо дар таркиби растанӣ ва ҳосили пиёзи бехӣ вобаста аз истифодаи нуриҳои минералӣ ном дошта, муаллиф дар ин қисмат 3 диаграммаи алоқамандии натиҷахоро нишон додааст, аммо аз рӯи кадом нишондиҳандаҳо диаграмма сохта шудааст, барои таҳлилқунанда номаълум. Чунки ҳамаи вариантҳо дар таҳлили алоқамандиҳо якҷо оварда шудааст ва ин гуна нишондиҳандаҳо ба таҳлили коррелатсионӣ мусоидат намекунад. Бояд дар инҷо муаллиф ҳар як вариантро дар алоҳидагӣ таҳлил менамуд.

Дар боби чорум маълумотҳо оид ба самаранокии иқтисодии истифодаи нуриҳои минералӣ дар парвариши ҳосили навъҳои тезпази пиёзи бехӣ гирд оварда шудааст. Дар ин боб муаллиф таҳлили нишондиҳандаҳои иқтисодии парвариши ҳосили пиёзи бехӣ дар вариантҳои истифодаи нуриҳои минералӣ ва самаранокии амалии истифодаи нуриҳои минералӣ дар парвариши ҳосили

навъҳои пиёзи беҳии тезпаз дар муқоиса бо варианти бе нури дар шароити водии Вахш асоснок таҳлил ва пешниҳод намудааст.

Дар боби панҷуми рисола хулосаҳои арзишманд доир ба натиҷаҳои бадастомадаи корҳои илмӣ-тадқиқотӣ мухтасар баррасӣ гардида, асоснок ва фишурдаи мубрамии қори анҷомдодашударо иникос менамояд. **Хулоса** аз 8 банд иборат буда, дар асоси натиҷаҳои тадқиқотии бадастомада натиҷабардорӣ карда шудааст. Диссертатсия бо ду тавсияҳои асосноки илмӣ оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои тадқиқот дар истеҳсоли ҳосили пиёзи беҳӣ, бо назардошти ҳосилнокии дилҳоҳ чамббаст гардидааст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии диссертатсия.

Бо роҳи гузаронидани тадқиқоти сахроию омӯзишӣ дар хокҳои хокистарранги равшани водии Вахши вилояти Хатлон, ки минтақаи асосии парвариши ҳосили навъҳои пиёзи барвақтӣ ба ҳисоб меравад, тавассути истифодаи нуриҳои нитрогенӣ, фосфорӣ ва калийгӣ, меъёру таносуби илман асоснокшудаи онҳо барои парвариши ҳосили баланду хушсифати беҳпиёзи навъҳои «Пешпазак», «Алдоба» ва «Тунис» дар кишти тирамоҳӣ аз тарафи унвонҷӯ муайян карда шуданд. Системаи коркардшудаи истифодаи меъёр ва таносуби нуриҳои минералӣ барои нашъунамои хуби растании навъҳои беҳпиёз мусоидат намуда, самаранокии баланди иқтисодии парвариши ин зироатро таъмин кардааст. Дар натиҷа меъёру таносуби нуриҳои минералии тавсияшаванда барои истифодаи мақсадноки онҳо заминаи асоснок мегузорад ва дар майдони 11 га бо ҳосилнокии 55-60 т/га дар истеҳсолот татбиқ карда шуданд.

Нашри натиҷаҳои тадқиқот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии тадқиқот дар 16 маводи интишор, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд, ки мазмуну мундариҷа ва муҳтавои асосии тадқиқоти унвонҷӯро дар бар мегиранд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ. Диссертатсияи Раҳимов Шодмон Давлатович дар мавзӯи

“Самаранокии истифодаи нуриҳои минералӣ дар кишти навъҳои пиёзи барвақтӣ дар водии Вахш” дар асоси талаботи “Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдорории диссертатсия ва автореферати диссертатсия”, ки бо фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, № 493 тасдиқ шудааст, ҷавобгу мебошад.

Автореферат аз муҳтавои диссертатсия баромада, ба Талаботи тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад. Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи мазкур баъзе камбудихо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои оморӣ, имлоӣ грамматикӣ ҷой доранд, ки онҳоро метавон чунин баён намуд:

1. Дар диаграммаи 1, ки ҳарорат ва намнокии нисбии ҳаво дар давоми солҳои 2018-2020 ва бисёрсола дар ноҳияи Ҷайхун оварда шудааст, танҳо нишондиҳандаи яқсолаи ҳарорат ва намнокии нишон дода шудааст ҳалос. Нишондиҳандаи дигар солҳо оварда нашудааст.

2. Дар ҷадвали 2.4.1, аз сатри дуҷуми ҷадвал ҷудо карда шуда “Идомаи ҷадвали 2.4.1” навишта шудааст, ҳол он, ки ҷадвал аз сатри дувоздахум ба дигар саҳифа гузаштааст. Ин гуна хатогиҳо дар ҷадвалҳои 3.2.1 ва 3.3.1 тақрор шудааст.

3. Дар зербоби 3.6, диаграммаҳо 2, 3, ва 4 коэффисиенти нишондиҳандаи коррелатсионӣ “r” ҳисоб карда нашудааст ва инчунин алоқамандӣ аз руи қадом варианти таҷриба ҳисоб гардидааст нофаҳмо буда, равшанӣ доданро талаб мекунад.

4. Дар рисола омадааст, ки қор танҳо дар водии Вахш ба анҷом расонида шудааст. Аммо дар ҷадвали 3.11.2 омадааст; “Ҳосилнокӣ ва таркиби химиявии пиёзи навъи Пешпазак дар водии Вахш ва Ҳисори Тоҷикистон” ва дар ҳар ду минтақа ҳам нишондиҳандаҳои таҳлилий оварда шудааст, маълумотҳои водии Ҳисор аз қучо оварда шудааст номаълум.

5. Дар рисола ва автореферат ғалатҳои грамматикӣ, орфографӣ стилистикӣ во меҳурад. Бояд қайд намуд, ки эродҳо ва нофаҳмоиҳои дар боло зикршуда, аҳамияти назарӣ амалии диссертатсияи мазкурро қоста намекунанд ва ба муҳтавои қори илмӣ таъсири манфӣ намерасонанд.

Хулоса. Дар маҷмуъ, диссертатсияи Раҳимов Шодмон Давлатович дар мавзӯи “Самаранокии истифодаи нуриҳои минералӣ дар кишти навъҳои пиёзи барвақтӣ дар водии Вахш”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.01.09-сабзавотпарварӣ пешниҳод гардидааст, кори илмии бисёрсолаи ҷамъбасти ба шумор рафта, дар сатҳи баланди илмӣ анҷом дода шуда, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси номбаршуда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Сарҳодими илмии шӯъбаи тадқиқоти
иқтисодиёти воқеии Институти
иқтисодиёт ва демографияи АМИТ,
доктори илмҳои кишоварзӣ, аз рӯи
ихтисоси 06.01.01- зироаткории умумӣ,
растанипарварӣ, профессор

 Садридинов Сайфидин

27 ноябри соли 2025

Суроға: шаҳри Вахдат, кӯчаи Навруз, 2, тел.: 904510370

Имзои С.Садридинов - ро тасдиқ
нозири калони шӯъбаи кадрҳои
Институти иқтисодиёт ва
демографияи АМИТ,

 Махсутшоева З.Д.

Суроғаи муассиса: 734024, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, кӯчаи Мирзо Ризо 6А,
Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Тел.:
(+ 992 37) 221-67-50; E-mail: info@ied.tj Сайт: www: ied.tj